

Sygn. akt II CSK 438/12

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 kwietnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa S. D., M. A.

i Ł.M.

przeciwko Rolniczej Korporacji Spółdzielczej w C.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 11 kwietnia 2013 r.,

skargi kasacyjnej powodów

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 23 marca 2012 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w zakresie oddalającym powództwo w pozostałej części (pkt. I. 2) oraz orzekającym o kosztach procesu (pkt. I. 3, 4, III., IV.) i w tej części przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Powodowie początkowo domagali się zasądzenia na ich rzecz od pozwanej kwoty 80157 zł z ustawowymi odsetkami od określonych okresów wymagalności tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z ich nieruchomości, a po sprecyzowaniu żądania, kwoty 282500 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 12 stycznia 2009 r.

Wyrokiem z dnia 13 stycznia 2010 r. Sąd Okręgowy w P., zasądził od pozwanej na rzecz powodów kwotę 93000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 20 stycznia 2008 r., do której pozwana uznała powództwo.

W następstwie rozpoznania apelacji powodów, kwestionującej oddalenie powództwa o zasądzenie dalszej kwoty 189500 zł Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 26 maja 2010 r. uchylił zaskarżony wyrok w zakresie oddalającym powództwo i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania, wskazując na potrzebę zbadania, czy powodom przysługuje wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z działki nr 189/21 za okres od 27 sierpnia 2007 r. do chwili jej wydania w dniu 17 grudnia 2008 r. oraz z działki nr 189/22 za okres od 27 sierpnia 2007 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., jak też prawidłowości zastosowania współczynnika zmniejszającego wynagrodzenie, przyjętego przez biegłą.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 27 października 2011 r. zasądził od pozwanej solidarnie na rzecz powodów kwotę 315534 zł z ustawowymi odsetkami od kwoty 189500 zł od dnia 14 lipca 2009 r., od kwoty 126034 zł od dnia 27 września 2011 r., kwoty 389938 zł i 13390,33 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 27 września 2011 r. Powodowie rozszerzyli powództwo do łącznej kwoty 794331 zł za okres od 1 stycznia 2006 r. do 11 września 2011 r.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że zasądził od pozwanej na rzecz każdego z powodów kwoty po 10603,83 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 14 lipca 2009 r., a w pozostałej części powództwo oddalił.

Podstawą tego rozstrzygnięcia były następujące ustalenia i wnioski:

Powodowie będący właścicielami nieruchomości rolnej o powierzchni 8,05 ha położonej w miejscowości P. w obszarze Gminy C., oznaczonej jako działka nr 189/8, wnieśli ją jako wkład gruntowy do Rolniczego Kombinatoru Spółdzielczego w C. Wniosek o zwrot tej nieruchomości, złożony po wystąpieniu ze Spółdzielni, nie został uwzględniony. Spółdzielnia w dalszym ciągu posiadała nieruchomość, korzystała z niej, ale nie zaproponowała ani przekazania nieruchomości zamiennej, ani ekwiwalentu pieniężnego.

W dniu 7 listopada 2003 r. powódka Ł. M. podarowała swój udział w nieruchomości synowi J., zastrzegając dla siebie bezpłatne użytkowanie przedmiotu darowizny, na okres 20 lat. Powodowie wystąpili z powództwem o wydanie i zasądzenie wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z niej za okres od stycznia 2000 r. do grudnia 2005 r. Wyrokiem z dnia 20 lipca 2006 r. Sąd Okręgowy w P. zasądził od Rolniczego Kombinatoru Spółdzielczego w C. na rzecz powodów kwotę 146695,18 zł tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości za okres od 1 stycznia 2000 r. do dnia 31 grudnia 2005 r., nakazał mu wydanie powodom działki oznaczonej obecnie numerem 189/21 o powierzchni 45670 m² oraz zobowiązał powodów do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu na jego rzecz ich udziałów we współwłasności działki oznaczonej obecnie nr 189/22, za wynagrodzeniem w wysokości 413780 zł, a także zobowiązał Kombinator do złożenia oświadczenia o wyrażeniu zgody. To ostatnie rozstrzygnięcie, w wyniku apelacji strony pozwanej, zostało zmienione wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 27 sierpnia 2007 r. w ten sposób, że Rolniczy Kombinator Spółdzielczy w C. zobowiązany został do złożenia w terminie 14 dni od uprawomocnienia się wyroku oświadczenia o treści: "pozwany Rolniczy Kombinator Spółdzielczy w C. zobowiązuje się przenieść na powodów Ł. M., S. D. i M. A. własność działki oznaczonej w opinii sporządzonej przez biegłego z dziedziny geodezji S. S. w dniu 16 listopada 2004 r. jako działka nr 143/5 o pow. 54090 m², wartości 413780 zł, wchodzącej w skład nieruchomości oznaczonej jako działka 143/4 o powierzchni 215505 m², położonej w P. Gm. C., zapisanej w księdze wieczystej KW [...] prowadzonej przez Sąd Rejonowy w K., za co w drodze zamiany powodowie Ł. M., S. D. i M. A. przeniosą na pozwanego Rolniczy Kombinator Spółdzielczy w C. swoje udziały we współwłasności działki gruntu

oznaczonej w opinii sporządzonej przez biegłego z dziedziny geodezji S. S. w dniu 16 listopada 2004 r. jako działka nr 189/17 (obecnie 189/22) o pow. 34830 m², wartości 413780 zł, wchodzącej w skład nieruchomości oznaczonej jako działka nr 189/8 o pow. 80500 m², położonej w P. Gm. C., zapisanej w księdze wieczystej KW [...], prowadzonej przez Sąd Rejonowy w K". Powodowie nie podjęli działań w celu wykonania wyroku i dokonania zamiany działek, nie przystąpili do sporządzenia aktu notarialnego, chociaż wystarczyło ich działanie i ich oświadczenie woli, ponieważ wyrok zastępował oświadczenie woli pozwanej, która pozostawiła działkę nr 143/5 do ich dyspozycji, po wydzieleniu. Z wykazu zmian gruntowych z dnia 8 stycznia 2009 r. wynika, że działka nr 189/8 została podzielona na działki 189/21 o powierzchni 4,5600 ha i nr 189/22 o powierzchni 3,4870 ha. W dniu 17 grudnia 2008 r. doszło do wydania powodom, przy udziale komornika, działki nr 189/21. Pozwana, będąca następcą prawnym Rolniczego Kombinatoru Spółdzielczego w C., uzyskała zgodę banków na bezciężzarowe odłączenie działki nr 143/5 z nieruchomości objętej księgą wieczystą nr [...]. Sąd Okręgowy określił wynagrodzenie za bezumowne korzystanie przez pozwaną z całej nieruchomości powodów w okresie od 1 stycznia 2006 r. do 17 grudnia 2008 r., według wyliczeń biegłego R. M., na kwotę 408534 zł, a po pomniejszeniu o zasądzoną już kwotę 93000 zł, na kwotę 315 534 zł. W odniesieniu do działki nr 189/22 w okresie od 18 grudnia 2008 r. do 31 marca 2011 r. wynagrodzenie to obejmowało kwotę 389938 zł, a za dalszy okres do od 1 do 27 kwietnia 2011 r. kwotę 13390,33 zł. Sąd ten uznał, że nieprzystąpienie przez powodów do zawarcia umowy sprzedaży w dniu 27 kwietnia 2011 r., wyznaczonym przez pozwaną, stanowi przeszkodę do zasądzenia wynagrodzenia za dalszy okres, wobec sprzeczności żądania w tym zakresie z zasadami współżycia społecznego.

Sąd Apelacyjny przyjął za własne ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd pierwszej instancji. Uznał, że uprawnienie powodów do dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości bez tytułu prawnego nie wynikało z solidarności czynnej, a związane było z udziałami we własności nieruchomości, po 1/3 odnośnie każdego z nich. Powódka Ł. M. zachowała prawo do domagania się tego wynagrodzenia, wynikające z przysługującego jej ograniczonego prawa rzeczowego - użytkownika. Poprzednik prawny pozwanej był uprawniony do

korzystania z działki nr 189/8, stanowiącej własność powodów w okresie od wniesienia jej jako wkładu gruntowego do czasu wystąpienia ze Spółdzielni i złożenia wniosku o zwrot nieruchomości. Z uwagi na dokonanie zwrotu działki nr 189/21 powodom przysługuje wynagrodzenie za korzystanie z nieruchomości bez tytułu prawnego, jej dotyczące za okres od 28 sierpnia 2007 r. do 17 grudnia 2008 r., ponieważ za okres do dnia 27 sierpnia 2007 r. zasądzono im już wynagrodzenie w wysokości 93000 zł. Błędnie Sąd Okręgowy ustalił wynagrodzenie także za okres od 1 stycznia 2006 r. do 17 grudnia 2008 r., które pomniejszył o kwotę 93000 zł, podczas gdy okres od 1 stycznia 2006 r. do 27 sierpnia 2007 r. nie powinien być już przedmiotem oceny, zwłaszcza że doszło do zmiany stawek wynagrodzenia za 1 m² nieruchomości. Niedopuszczalne było podwyższenie wynagrodzenia za okres wcześniej osądzony, skoro wyrok w tej części nie był zaskarżony. Powodowie mają też prawo do wynagrodzenia za korzystanie z działki nr 189/22 za czas od 28 sierpnia 2007 r. do dnia 11 września 2007 r., czyli do upływu terminu zastrzeżonego pozwanej do złożenia oświadczenia o przeniesieniu na powodów własności gruntu zamiennego. Bezczynność powodów w zakresie uzyskania gruntu zamiennego, istniała od daty wydania wyroku z dnia 27 sierpnia 2007 r., jak i po uzyskaniu zgody przez pozwaną na bezobciążeniowe odłączenie działki nr 143/5/. Nie miały znaczenia zarzuty dotyczące podmokłości tej działki i obciążenia jej hipotekami, skoro nie doprowadziły do zaskarżenia wyroku z dnia 27 sierpnia 2007 r. Takie postępowanie powodów nie zasługuje na ochronę prawną jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Posługując się metodologią określenia wynagrodzenia, przyjętą przez biegłego R. M., Sąd Apelacyjny dokonał przeliczenia wynagrodzenia przy uwzględnieniu sposobu korzystania z nieruchomości i ustalił je na kwotę 31817,50 zł.

Powodowie oparli skargę kasacyjną na obu podstawach przewidzianych w art. 398³ § 1 k.p.c. Naruszenie prawa materialnego połączyli z błędną wykładnią art. 5 k.c., polegającą na niewskazaniu jakie konkretne zasady współżycia społecznego zostały przez nich naruszone oraz jakie wartości Sąd uznał za godne ochrony z pierwszeństwem przed ich prawami podmiotowymi. Z naruszeniem zasady „czystych rąk” Sąd nie dokonał analizy postępowania obu stron, stwierdzenia rodzaju oraz zakresu zaniechań i zaniedbań każdej z nich,

przypisując tylko im dopuszczenie się obrazy zasad współżycia społecznego. Błędne zastosowanie art. 5 k.c. polega również na uznaniu, że niepodjęcie działań celem doprowadzenia do realizacji wyroku sądowego i zawarcia umowy zamiany gruntów było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego bez uwzględnienia przyczyn, które do tego doprowadziły. W ramach drugiej podstawy zarzucili naruszenie art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez niepodanie w uzasadnieniu jakie konkretne zasady współżycia społecznego obowiązywały powodów oraz jakie wartości uznane zostały za godne ochrony, wyprzedzając prawa powodów. Błędne zastosowanie art. 366 k.p.c. było przyczyną bezzasadnego przyjęcia, że wyrok zasądzający wynagrodzenie w wysokości 93000 zł za okres od stycznia 2006 r. do 27 sierpnia 2007 r. nie został zaskarżony w zakresie oddalającym powództwo i nie było możliwości podwyższenia wynagrodzenia za okres nim objęty. Pominięcie wyjaśnienia i ustalenia przyczyn niedoprowadzenia przez powodów do zamiany działek oraz uzyskania zgody banków na bezobciążeniowe wydzielenie działki w kwietniu 2011 r. stanowiło o naruszeniu art. 227 k.p.c. Niewłaściwe zastosowanie art. 231 w związku z art. 233 k.p.c. doprowadziło do przekroczenia granic swobodnej oceny dowodów. Powodowie domagali się uchylecia wyroku w zaskarżonym zakresie i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie uchylecia wyroku i orzeczenia co do istoty sprawy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest zasadna, chociaż nie wszystkie podniesione w niej zarzuty były usprawiedliwione. Podstawy skargi kasacyjnej stanowią jej konstrukcyjne wymagania i zarazem decydują o istocie i charakterze tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Znaczenie podstaw kasacyjnych polega na tym, że po ich skonkretyzowaniu przez skarżącego są one dla Sądu Najwyższego wiążące, ponieważ wraz z granicami zaskarżenia, wnioskami i zasadą reformationis in peius wyznaczają kognicję Sądu i zakres orzekania. Wzajemna relacja obu podstaw kasacyjnych prowadzi do konstatacji, że zarzut naruszenia prawa materialnego nie może być skutecznie uzasadniany próbą zwalczania ustaleń faktycznych. Niedopuszczalny jest zatem, zgodnie z art. 398³ § 3 k.p.c., każdy zarzut, który ma na celu kwestionowanie ustaleń faktycznych sądu drugiej instancji,

które wiążą Sąd Najwyższy, stosownie do art. 398¹³ § 2 k.p.c. Oparcie skargi kasacyjnej na podstawie objętej art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. nakłada na skarżącego obowiązek wykazania, że sąd drugiej instancji naruszył konkretne przepisy postępowania, a konsekwencje tych wadliwości wpłynęły kształtująco lub współkształtująco na treść orzeczenia.

Nie mógł odnieść skutku zarzut naruszenia art. 231 w związku z art. 233 k.p.c. (powołane bez powiązania z postępowaniem apelacyjnym), ponieważ te przepisy obejmują kryteria oceny wiarygodności i mocy dowodów. Przewidziane art. 231 k.p.c. domniemanie faktyczne jest środkiem pozwalającym ustalić określony element stanu faktycznego, konstruowany z uwzględnieniem reguł z art. 233 § 1 k.p.c., a tym samym należy do kręgu czynności związanych z dokonywaniem ustaleń faktycznych i oceny dowodów. Zastosowanie tego sposobu dokonania ustaleń faktów istotnych dla rozstrzygnięcia, powinno mieć miejsce, gdy brak jest bezpośrednich środków dowodowych albo istnieją znaczne utrudnienia dla wykazania faktów, a jednocześnie jego ustalenie jest możliwe przy zastosowaniu reguł logicznego rozumowania, z uwzględnieniem zasad wiedzy i doświadczenia życiowego (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24 maja 2012 r., II UK 259/11; z dnia 18 maja 2012 r., IV CSK 486/11; z dnia 3 grudnia 2010 r., I CSK 123/10, niepublikowane). Mimo niewskazania w art. 398³ § 3 k.p.c. konkretnych przepisów, których naruszenie wiąże się z ustalaniem faktów i dokonywaniem oceny wiarygodności i mocy dowodów, to nie ulega wątpliwości, że chodzi o art. 233 k.p.c. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 kwietnia 2010 r., III UK 84/09; z dnia 13 stycznia 2010 r., II CSK 372/09; z dnia 8 maja 2008 r. V CSK 579/07; z dnia 11 stycznia 2007 r., II CSK 400/0; postanowienie z dnia 15 maja 2009 r., III CSK 338/08, niepublikowane).

Istota art. 227 k.p.c. łączy się z jego związkiem z prawem materialnym i prawem procesowym. Ocena, czy konkretne fakty mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia, zależy od sformułowania i rozumienia normy prawa materialnego, którą należy zastosować w sprawie. Skarżący powinien zatem powołać normę prawa materialnego, której rozumienie doprowadziło do błędnej oceny istotności faktów. Skarga kasacyjna powodów nie wskazuje związku tego przepisu z uregulowaniem prawa materialnego. W sferze procesowej, jednolicie

przyjmowane jest w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że art. 227 k.p.c. nie jest źródłem obowiązków ani uprawnień jurysdykcyjnych sądu, określa jedynie wolę ustawodawcy ograniczenia kręgu faktów, które mają być przedmiotem dowodu w postępowaniu cywilnym (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 13 stycznia 2010 r., II CSK 327/07; z dnia 18 kwietnia 2012 r., III PK 197/11, niepublikowane). Jeśli w skardze kasacyjnej nie powołano przyczyny odmowy przeprowadzenia dowodu, to samo twierdzenie, że doszło do naruszenia art. 227 k.p.c. nie wypełnia podstawy kasacyjnej bez równoczesnego wysunięcia uchybienia innym przepisom postępowania dowodowego, np. art. 217 § 2 k.p.c., poza oczywiście art. 231 i art. 233 k.p.c. Wymagań tych nie wypełniła skarga powodów, z uwagi na nieadekwatność zarzutu naruszenia art. 227 k.p.c., wysuniętego bez związku z postępowaniem przed sądem drugiej instancji, dla stwierdzenia pominięcia przez Sąd Apelacyjny wyjaśnienia i ustalenia istotnej dla sprawy okoliczności. Skarżący nie wykazali, że Sąd Apelacyjny dokonał wadliwej selekcji istotności dowodów, której dotyczy ten przepis.

Uzasadniony okazał się zarzut naruszenia art. 366 k.p.c. Uzyskanie przez wyrok prawomocności formalnej, o jakiej mowa w art. 363 k.p.c., połączone jest z osiągnięciem mocy wiążącej, określonej w art. 365 k.p.c., a także powagi rzeczy osądzonej, stosownie do art. 366 k.p.c. Przedmiotowe granice powagi rzeczy osądzonej wyznacza przedmiot rozstrzygnięcia sądu oparty na przyjętej podstawie faktycznej. Polega ona na niedopuszczalności ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy, która została prawomocnie osądzona. Postępowanie prowadzone w sprawie, o którego przedmiocie sąd pierwszej instancji już rozstrzygnął w poprzednim postępowaniu, dotknięte jest nieważnością. Sąd Apelacyjny zakwestionował i następnie zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w odniesieniu do objęcia rozstrzygnięciem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości w okresie od stycznia 2006 r. do 27 sierpnia 2007 r. Uznał, że wobec uprawomocnienia się wyroku Sądu Okręgowego z dnia 13 stycznia 2010 r. co do kwoty 93000 zł, orzekanie za ten czas było niedopuszczalne, ponieważ wyrok w tym zakresie nie był zaskarżony. Nie został powołany przez ten Sąd wprost art. 366 k.p.c., ale opisane stanowisko dotyczyło instytucji powagi rzeczy osądzonej, chociaż niekonsekwentnie doszło do oddalenia

powództwa w tej części. Rację mają skarżący, że orzeczenie to jest konsekwencją błędnego zastosowania art. 366 k.p.c., skoro wyrok z dnia 13 stycznia 2010 r. został przez nich zaskarżony w zakresie oddalającym powództwo, także co do pozostałej części wynagrodzenia za okres nim objęty. Wyrokiem z dnia 26 maja 2010 r. Sąd Apelacyjny uchylił wyrok Sądu pierwszej instancji w zaskarżonym przez powodów zakresie, a w uzasadnieniu wskazał także na powinność zbadania w toku ponownego rozpoznania prawidłowości zastosowania współczynnika zmniejszającego wynagrodzenie, który przyjęty został przez biegłą E. K.

Odpowiednie zastosowanie w postępowaniu apelacyjnym art. 328 § 2 k.p.c. (art. 391 § 1 k.p.c.) oznacza, że uzasadnienie sądu drugiej instancji nie musi zawierać wszystkich elementów przewidzianych dla uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji. Powinno jednak obejmować wszystkie te składniki, które ze względu na treść apelacji i zakres rozpoznania są niezbędne do rozstrzygnięcia sprawy. Odnosi się do niego również wymaganie zrozumiałości i dokładnego wyjaśnienia na jakich faktach orzeczenie zostało oparte oraz w jaki sposób dokonana została ich subsumpcja do przepisów prawa materialnego. Wyjaśnienie podstawy prawnej rozstrzygnięcia polega na ocenie wszystkich istotnych zarzutów prawnych podniesionych w apelacji oraz zastosowanych przepisów prawa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2012 r., III CSK 48/12). Zakres zastosowania art. 328 § 2 k.p.c. zależy od treści wydanego orzeczenia oraz przebiegu postępowania apelacyjnego i podjętych czynności procesowych, spowodowanych rodzajem zarzutów i związaniem granicami zaskarżenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1998 r., III CKN 792/98, OSNC 1999, nr 4, poz. 83). Skuteczne powołanie zarzutu naruszenia tego przepisu wymaga wykazania, że uzasadnienie Sądu drugiej instancji nie obejmuje wszystkich koniecznych warunków, a stwierdzone braki są na tyle istotne, że uniemożliwiają przeprowadzenie kontroli prawidłowości zastosowania prawa materialnego i procesowego (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 4 października 2012 r., I CSK 632/11; z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 76/12, niepublikowane) albo wadliwości konstrukcyjne uniemożliwiają całkowicie dokonanie oceny toku wyvodu, który doprowadził do wydania orzeczenia lub nie pozwalają na jego kontrolę kasacyjną (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 2012 r., II PK

259/11; z dnia 19 marca 2012 r., II UK 162/11, niepublikowane). Wyjaśnienie podstawy prawnej polegać powinno nie tylko na wskazaniu przepisów prawa, ale także na przedstawieniu ich interpretacji oraz podaniu, w jaki sposób wpływają na treść orzeczenia (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2012 r., II CSK 614/11; z dnia 23 listopada 2011 r., IV CSK 157/11, niepublikowane). Uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie spełnia wymagań stawianych motywom Sądu drugiej instancji, zwłaszcza w sytuacji przyjęcia za podstawę orzeczenia sprzeczności roszczenia z zasadami współżycia społecznego. Przyczyny zmiany wyroku nie zostały miarodajnie przedstawione. Zastosowanie zasad współżycia społecznego dla ograniczenia prawa podmiotowego powodów nie zostało poprzedzone oceną okoliczności sprawy, zachowania obu stron i przyczyn, które nie doprowadziły do wykonania wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 27 sierpnia 2007 r. Nie spełnia wymagań wyjaśnienia podstawy prawnej lakoniczne stwierdzenie, że obciążenie nieruchomości zamiennej hipotekami nie miało znaczenia. Ogólnikowe powołanie na się na klauzulę generalną, bez wypełnienia jej regułami uznanymi za powszechnie akceptowane zasady postępowania nie pozwala na kontrolę kasacyjną orzeczenia.

Uzasadniony był również zarzut naruszenia prawa materialnego przez zastosowanie art. 5 k.c. mimo nierozważenia wszystkich okoliczności sprawy występujących po obu stronach oraz niewskazania jakie reguły moralne były brane pod uwagę w ramach decyzji o ograniczeniu praw podmiotowych powodów. Stwierdzenie, że obciążenie nieruchomości zamiennej hipotekami nie miało wpływu na wykonanie wyroku z dnia 27 sierpnia 2007 r. nie mogło nastąpić bez wnikliwej analizy całokształtu okoliczności sprawy, jak też w obecnym stanie nie zasługuje na akceptację.

W doktrynie wypracowane zostało rozumienie zasad współżycia społecznego jako norm moralnych odnoszących się do stosunków międzyludzkich, które stanowią klauzule generalne, mające znaczenie dla całego systemu prawa cywilnego; wyróżniają się od innych zwrotów niedookreślonych tym, że odsyłają do norm moralnych. Są one wyróżniane przez pewne wartości powszechnie uznawane w społeczeństwie, a ich przestrzeganie spotyka się z pozytywną oceną, zaś naruszanie z dezaprobatą. Mają na celu aksjologiczną relatywizację prawa. Przepis

art. 5 k.c. ustanawia zakaz korzystania w określonych granicach z praw podmiotowych, wytyczony kryteriami sprzeczności ze społeczno – gospodarczym przeznaczeniem prawa lub zasadami współżycia społecznego, które uzasadniają uznanie określonego działania lub zaniechania za nadużycie prawa. Ujęcia reguł znaczeniowych zasad współżycia społecznego dokonywał Sąd Najwyższy w szeregu orzeczeniach. W wyroku z dnia 4 kwietnia 1997 r., II CKN 118/97 (niepublikowane) Sąd Najwyższy uznał za nadużycie prawa podmiotowego zachowanie rażące, nieakceptowane z aksjologicznego lub telologicznego punktu widzenia. W wyrokach z dnia 3 października 2000 r., I CKN 308/00 i 4 października 2001 r., I CKN 458/00 (niepublikowane) Sąd Najwyższy stwierdził, że zwroty użyte w art. 5 k.c. w istocie oznaczają odesłanie do zasad słuszności, dobrej wiary w sensie obiektywnym, zasad uczciwości obowiązującej w stosunkach cywilnoprawnych i zasady lojalności wobec partnera. Na odniesienie do reguł moralności wskazuje wyrok z dnia 3 lutego 1998 r., I CKN 459/97 (niepublikowane) oraz przyjmuje, że uznanie zaistnienia nadużycia prawa wymaga skonkretyzowania działań, które pozostają w sprzeczności z normami moralnymi godnymi ochrony i przestrzegania w społeczeństwie; na zakres zasad współżycia społecznego składają się akceptowane i godne ochrony reguły rzetelnego postępowania w stosunkach społecznych. Z kolei w wyroku z dnia 9 grudnia 2009 r., IV CSK 290/09 (niepublikowane) Sąd Najwyższy powołał się na powszechne uznawanie, iż art. 5 k.c. ma na celu zapobieganie stosowaniu prawa w sposób, który prowadzi do wywarcia skutków niemoralnych albo rozmiągających się zasadniczo z założeniem jego ustanowienia. Podkreślił, że art. 5 k.c. ma wyjątkowy charakter, przełamuje zasadę, że wszystkie prawa podmiotowe korzystają z ochrony prawnej. Odmowa udzielenia ochrony musi być uzasadniona okolicznościami rażącymi i nieakceptowanymi ze względu na system wartości istniejący w społeczeństwie. Wszelkie rozstrzygnięcia będące wyjątkiem od strzeżenia praw podmiotowych wymagają ostrożności oraz wnikliwego rozważenia wszystkich aspektów rozpoznawanego przypadku. Zaznaczył również, że objęte art. 5 k.c. zasady współżycia społecznego pozostają w nierozłącznym związku z całokształtem okoliczności konkretnej sprawy, występujących tak po stronie powoda, jak i pozwanego i w takim ujęciu wyznaczają podstawy, granice

oraz kierunek jej rozstrzygnięcia, w wyjątkowych sytuacjach, które ten przepis przewiduje. Ugruntowane zostało w doktrynie i orzecznictwie, że przy przyjmowaniu nadużycia prawa należy mieć na uwadze domniemanie korzystania z prawa podmiotowego zgodnie z zasadami współżycia społecznego, a zatem odwoływanie się ogólnikowo do klauzul generalnych, przewidzianych w art. 5 k.c., nie może podważać pośrednio mocy obowiązującej przepisów; należy zatem wskazać jaka z przyjętych w społeczeństwie zasad została naruszona (por. wyroki Sądu Najwyższego 4 października 1998 r., II CKN 928/97, OSNC 1999, nr 4, poz. 75; z dnia 7 maja 2003 r., IV CKN 120/01, niepubl.; z dnia 31 maja 2006 r., IV CSK 149/05, niepubl.; z dnia 6 kwietnia 2011 r., II PK 254/10, niepubl.). Stwierdzenie, że powód nadużywa prawa podmiotowego wymaga ustalenia i przytoczenia w uzasadnieniu wyroku okoliczności, które pozostają w sprzeczności z regułami moralnymi wymagającymi przestrzegania. Wyrażone zostało w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2000 r.. SK 5/99, OTK 2000, nr 7, poz. 254 stanowisko, że w uzasadnieniu orzeczenia ograniczającego prawo podmiotowe powoda wskazane być powinno o jaką zasadę współżycia społecznego chodzi. Również Sąd Najwyższy dawał wyraz konieczności wskazania jaka z przyjętych w społeczeństwie zasad współżycia społecznego doznałaby naruszenia w konkretnej sytuacji (por. wyroki z dnia 22 listopada 1994 r., II CRN 127/94, niepubl.; z dnia 3 lutego 1998 r., I CKN 459/97; z dnia 14 października 1998 r., II CKN 928/97; z dnia 7 maja 2003 r., IV CKN 120/01; z dnia 20 grudnia 2006 r., IV CSK 263/06). Niedokonanie takiego stwierdzenia może być przyczyną zarzutu dowolności orzekania, jak też niemożności racjonalnego skontrolowania orzeczenia przez sąd wyższej instancji. Podzielając w rozpoznawanej sprawie przedstawione zapatrywania, podkreślić trzeba, że nie można wyłączyć i takich sytuacji, powoływanych w doktrynie, w których wystąpi trudność w oznaczeniu konkretnej reguły moralnej, którą naruszył powód. Nie zwalnia to jednak sądu od podania reguł, które brał pod uwagę przy rozpoznawaniu sprawy; występujący konflikt wartości wymaga wyjaśnienia, którym wartościom sąd przyznał pierwszeństwo, co zwiększa poczucie pewności prawa i przejrzystości stosowania go.

Przepis art. 5 k.c. może być stosowany również w sprawie o zapłatę wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości.

Ocena żądania powoda w aspekcie nadużycia prawa, tak co do dochodzenia roszczenia, jak i jego rozmiaru, może być dokonana po wykazaniu przez pozwanego okoliczności, które przemawiają za sprzecznością z uznawanymi w społeczeństwie regułami oraz po przeprowadzeniu wartościowania całokształtu okoliczności występujących po obu stronach. Przedmiotem rozważań sądu powinno być również i to, że co do zasady, nie zasługuje na ochronę zachowanie pozwanego naruszającego akceptowane w społeczeństwie reguły postępowania.

Z powyższych względów zaskarżony wyrok został uchylony na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. do ponownego rozpoznania, a orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego pozostawione Sądowi, który wyda końcowe orzeczenie, stosownie do art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.